

Stylistyka literaturoznawcza – stylistyka językoznawcza (przeгляд stanowisk)

MAREK RUSZKOWSKI

(Kielce)

Stylistyka jako samodzielna dyscyplina wyodrębniła się w XIX wieku, ale to wiek XX przyniósł rozróżnienie: stylistyka literacka (literaturoznawcza) – stylistyka językoznawcza (lingwistyczna). Podział ten rozumiany jest różnie, co wynika z samego charakteru stylistyki jako nauki o licznych koneksjach z innymi dziedzinami wiedzy.

W 1921 r. Szober widział omawianą opozycję jako przeciwstawienie subiektywnych rozważań literaturoznawczych obiektywnym analizom językoznawczym:

Opieranie rozważań stylistycznych na podłożu estetyki, wobec chwiejności zasad tej nauki, pozabawia stylistykę tej metodycznej ścisłości, jaką zdołała wyrobić dla siebie lingwistyka, i ubija szeroką drogę dla subiektywnych opinii i sądów. Ten subiektywizm łącznie z poszukiwaniem jednostkowych przejawów twórczości językowej wciąga stylistykę raczej w zakres badań literackich, gdzie styl traktuje się jako formę utworu literackiego.

Dlatego uważał, „że stylistyka ze względu na istotę właściwego jej przedmiotu tworzyć może i powinna dział językoznawstwa, tzn. że zjawisko stylu rozpatrywać należy nie w zależności od twórczości literackiej, lecz w związku z innymi zjawiskami językowymi, i że na stylistykę rozciągnąć należy tę samą metodę, jaka wypróbowana została w innych dziedzinach językoznawstwa” (Szober 1959: 69).

Jednak przeważał pogląd, że historycy literatury nie posiadają „dosyć gruntownego wykształcenia lingwistycznego, by móc dać coś więcej niż ogólnikowe wrażenia”, natomiast „językoznawcy nie dość znają się na estetyce” (Spitzer 1937: 3). Tak więc badania stylu stoją na pograniczu nauki o literaturze i nauki o języku (Vinogradov 1937: 127).

Niektórzy badacze skłonni są traktować stylistykę jako dział językoznawstwa lub jako samodzielną dyscyplinę. Nie włączają jej więc w obręb literaturoznawstwa, gdyż ich zdaniem „stylistyki nie można uprawiać z powodzeniem bez wszechstronnej podbudowy językoznawczej, ponieważ jednym z jej głównych przedmiotów zainteresowania jest przeciwstawność istniejąca między systemem językowym dzieła literackiego a ogólnym systemem językowym epoki” (Wellek, Warren 1975: 231-233).

Podobne stanowisko zajmuje B. Sandig, reprezentująca nurt stylistyki pragmatycznej. Zauważa bowiem, że stylistyka tkwi w językoznawstwie bez względu na to, czy się ją pojmuje jako opis (stylistyka deskryptywna), czy jako zbiór przepisów (stylistyka preskryptywna) (Pisarkowa 1980: 161).

Zdaniem T. Skubalanki, „dość pospolity jest pogląd, że stylistyka językoznawcza winna się zajmować tzw. językową stroną dzieła literackiego, podczas gdy dla literackiej jest tylko podstawą dalszych dociekań” (Skubalanek 1976: 251).

Jeszcze inaczej omawianą opozycję widział Ch. Bally, który uważał, że stylistyka językoznawcza zajmuje się ekspresją należącą do systemu języka. Jej zadaniem jest formułowanie zasad ogólnych, systematyzacja typów ekspresji i w pewnym sensie wyznaczanie „norm” stylistycznych. Stylistykę literacką natomiast interesuje ekspresja rozpatrywana jako osiągnięcie artystyczne jednostki. Analizuje się więc motywację wyboru środków językowych, a wybór ocenia w kategoriach estetycznych. Celem stylistyki literackiej jest wydoskonalenie metody analizy tekstu (Dąmbska-Prokop 1966: 30).

Nieco inną interpretację poglądów przedstawicieli francuskiej szkoły stylistycznej podają autorzy *Stylistyki polskiej*. Ich zdaniem Bally i Marouzeau za podstawę rozgraniczenia stylistyki językoznawczej i literackiej przyjmowali normy wyboru środków językowych. „Stylistyka językowa w ich ujęciu zajmuje się głównie doбором wyrazów i środków językowych, analizując je ze względu na normy powstające spontanicznie, regulowane środowiskowo i społecznie, bez współdziałania refleksji; natomiast stylistyka literacka bada normy wyboru świadomego, dokonywanego ze współdziałaniem refleksji, którego celem jest wywołanie zamierzonego efektu. Stylistyka literacka opiera się jednak na stylistyce lingwistycznej” (Kurkowska, Skorupka 1959: 12-13).

H. Kurkowska i S. Skorupka stoją na stanowisku, że „stylistyki lingwistycznej od literackiej (a właściwie literaturoznawczej) nie da się ostro odgraniczyć, jednakże praktyczniej jest [...] zachować termin *stylistyka literacka* na oznaczenie tego działu stylistyki, który się zajmuje stylem artystycznym ze względu na jego funkcje w utworze oraz zasadami kompozycji utworu i wersyfikacją” (Kurkowska, Skorupka 1959: 14).

Podobnie jak reprezentanci francuskiej szkoły stylistycznej analizowane różniczenie widzi T. Milewski:

a) stylistyka lingwistyczna – „analizuje normy wyboru spontanicznego, nie obliczonego na efekt, a będące jedynie wynikiem swobodnej gry asocjacji”;

b) stylistyka literacka – „omawia normy wyboru świadomego, przeprowadzonego ze współdziałaniem refleksji, a mającego na celu wywołanie efektu”. Stylistyka lingwistyczna jest podstawą literackiej (Milewski 1973: 16-17).

Niekiedy opozycję między obydwojema rodzajami stylistyki widzi się w zakresie zainteresowań obu dziedzin. J. Paszek za stylistykę lingwistyczną uważa stylistykę językową w ogóle, która bada przekazy literackie i nieliterackie. Na ogół wystarcza tu nazwanie danego zjawiska stylistycznego (archaizm, neologizm, styl urzędowy itd.). Stylistyka literacka zaś bada tylko dzieła literackie. Zarówno kataloguje zjawiska stylistyczne, jak i wyjaśnia ich funkcję w całości dzieła lub serii dzieł (Paszek 1974: 7).

Już w połowie naszego stulecia podział na stylistykę językoznawczą i literaturoznawczą uchodził za nieprecyzyjny, próbowano więc wprowadzić inną opozycję:

a) stylistyka analityczna – bada ogólne zabarwienie stylistyczne poszczególnych elementów językowych, analizuje związek z synonimiką języka, określa granice użycia wyrazów, stara się odróżnić elementy neutralne od nacechowanych;

b) stylistyka funkcjonalna – bada zasady wyboru, doboru i łączenia wyrazów w kontekście wypowiedzi w związku z jej ogólnym sensem i przeznaczeniem; analizuje różnorodność zastosowania stylistycznego elementów językowych w konkretnych sytuacjach (Sorokin 1956: 23-25).

Z kolei Gajda odróżnia stylistykę języka (z czego zrobiony jest tekst) od stylistyki tekstu (jak zrobiony jest tekst) (Gajda 1988: 26).

Z czasem podział dychotomiczny niektórzy badacze zaczęli zastępować triadą: stylistyka językoznawcza – stylistyka tekstu (nauka o tekście, typologia tekstów, ich ogólna struktura) – stylistyka literacka (Fópnagy 1962). Poszczególne składniki tej triady W. Górny interpretuje następująco: ,

a) stylistyka językoznawcza – analizuje składniki tekstu, rozpoznaje zwyczajne językowe, z których one zostały zapożyczone (np. ze stylów funkcjonalnych);

b) stylistyka tekstu – również jest oparta na kompetencjach lingwistycznych; dokonuje syntezy danych językowych w odniesieniu do budowy całościowej tekstu;

c) stylistyka literacka – zestawia wszystkie te dane ze strukturą całego utworu i daje ich funkcjonalną interpretację; opracowuje to, co nie jest wyrażone bez re-

szty przez środki językowe, lecz przez połączenie sytuacji literackiej czy sytuacji zewnętrznej z elementami językowymi (Górny 1987: 62-63).

Odmienne rozumienie stylistyki literaturoznawczej i językoznawczej znalazło odzwierciedlenie w pojmowaniu zjawiska stylizacji, którą także zaczęto dzielić na literacką i językową:

a) stylizacja literacka – ukształtowanie utworu na podobieństwo określonych cech gatunkowych, rodzajowych i treściowych innego utworu lub utworów;

b) stylizacja językowa – rejestrowanie i opisywanie elementów gwarowych, archaicznych, regionalnych itp. (Wilkoń 1974: 364).

S. Skwarczyńska stylizację widzi jeszcze szerzej: „Zjawisko stylizacji może zachodzić nie tylko w sferze językowo-stylistycznej, ale także w sferze koncepcji tematycznej (stylizacja tematyczna) i w sferze konstrukcji przedstawionego świata (stylizacja konstrukcyjna)” (Skwarczyńska 1973: 234).

Widać więc, że stylistyce literaturoznawczej i językoznawczej przypisuje się różne zakresy. Autorzy wybranych i przytoczonych tu prac dopatrują się licznych różnic, które można ująć w kilku punktach (na pierwszym miejscu cechy stylistyki literaturoznawczej):

1) subiektywizm – obiektywizm,

2) etap końcowy analizy stylistycznej, punkt „dojścia” – etap początkowy, punkt wyjścia,

3) badanie ekspresji językowej jako cechy jednostkowej, indywidualnej – systematyzacja typów ekspresji, formułowanie zasad ogólnych,

4) analizowanie norm świadomego wyboru środków językowych – analizowanie norm wyboru spontanicznego,

5) badanie takich elementów, jak kompozycja, wersyfikacja, przynależność gatunkowa – rejestrowanie i katalogowanie środków językowych, analiza powierzchniowa,

6) badanie tylko dzieł literackich – badanie przekazów literackich i nieliterackich.

Rejestr ten nie jest wyczerpujący. Do niektórych punktów można mieć zastrzeżenia. Omawiane rozróżnienie silniej było podkreślane dawniej. Jednak i dziś niektórzy badacze wyróżniają jeszcze stylistykę literaturoznawczą i językoznawczą (np. Paszek 1992a).

Teoretycy stylu są zgodni co do tego, że stylistyka jest nauką interdyscyplinarną – posiada punkty styeczne z semiotyką, teorią tekstu, retoryką, tematologią, poetyką, paralingwistyką, toteż bardzo trudno ją zdefiniować (Gajda 1982: 78). Zaczyna więc przeważać opinia, że przeciwstawienie stylistyki językoznawczej, (lingwistycznej) stylistyce literackiej (literaturoznawczej) nie jest ani koniecz-

ne, ani możliwe, a badacz powinien integrować wiedzę językoznawczą oraz teoretyczno- i historycznoliteracką (Trzynadłowski 1965: 7). Ponieważ w praktyce jest to bardzo trudne, postuluje się tworzenie zespołów złożonych z przedstawicieli językoznawstwa i nauki o literaturze (Mayenowa 1950: 167). Całościowe, holistyczne ujmowanie stylistyki jako dyscypliny zajmującej się aspektami treściowymi, formalnymi i funkcjonalnymi tekstu powinno wyznaczać kierunek rozwoju tej dyscypliny. Na razie jednak jest bardziej postulatem niż praktyką badawczą.

Literatura

- Dąbmska-Prokop U. 1966, *Stylistyka Bally'ego w tekstach zamieszczonych w wyborze. – Stylistyka Bally'ego. Wybór tekstów*, red. M.R. Mayenowa, teksty przełożyła i opatrzyła przypisami U. Dąbmska-Prokop, Warszawa, s. 25-39.
- Fónagy I. 1962, *O informacji stylistycznej*, „Pamiętnik Literacki” 53, z. 4, s. 507-525.
- Gajda S. 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Wrocław.
- Gajda S. 1988, *O pojęciu idiosylu. – Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra, s. 23-34.
- Górny W. 1987, *Struktura tekstu na tle struktury języka. – Problemy teorii literatury*, Seria I, wyd. 2, wybór prac H. Markiewicz, Wrocław, s. 55-68.
- Kostkiewiczowa T. 1976, *Problemy całościowej charakterystyki stylu pisarza. – Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków, s. 274-294.
- Kurkowska H. Skorupka S. 1959, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.
- Mayenowa M.R. 1950, *U progu nowych badań nad historią języka artystycznego*, „Pamiętnik Literacki” 41, z. 1, s. 166-183.
- Milewski T. 1973, *O zakresie i przedmiocie badań stylistycznych. – Stylistyka polska. Wybór tekstów*, wybór, oprac. i wstęp E. Miodońska-Brooks, A. Kulawik, M. Tatar, Warszawa, s. 9-34.
- Paszek J. 1974, *Stylistyka. Przewodnik metodyczny*, Katowice.
- Paszek J. 1992a, *Polska stylistyka literacka w latach 80.* „Stylistyka” I, s. 139-148.
- Paszek J. 1992b, *Stylistyka. – Słownik literatury polskiej XX wieku*, red. A. Brodzka, M. Puchalska, M. Semczuk, A. Sobolewska, E. Szary-Matywiecka, Wrocław, s. 1032-1041.
- Pisarkowa K. 1980, (rec.) B. Sandig, *Stilistik – Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*, Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1978, „Biuletyn PTJ”, s. 161-169.
- Skubalanka T. 1976, *Założenia analizy stylistycznej. – Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków, s. 250-273.

- Skwarczyńska S. 1973, *Stylizacja i jej miejsce w nauce o literaturze*. – *Stylistyka polska. Wybór tekstów*, wybór, oprac. i wstęp E. Miodońska-Brooks, A. Kulawik, M. Tatar, Warszawa, s. 227-248.
- Sorokin J. 1956, *W sprawie podstawowych pojęć stylistyki*, przekład A. Bogusławski. – *O problemach stylistyki*, red. A. Bogusławski, Warszawa, s. 7-25.
- Spitzer L. 1937, *Sztuka słowa a językoznawstwo*, przekład J. Markowska. – L. Spitzer, K. Vossler, V. Vinogradov, *Z zagadnień stylistyki*, rozprawa wstępna Z. Lempickiego, Warszawa, s. 1-21.
- Szober S. 1959, *Zjawiska stylu w stosunku do innych zjawisk językowych i stanowisko stylistyki wobec językoznawstwa*. – *Wybór pism*, Warszawa, s. 68-74 (artykuł z 1921 r.).
- Trzynadłowski J. 1965, *Styl i kompozycja*, Wrocław.
- Wellek R. Warren A. 1975, *Teoria literatury*, wyd. 2, przekład i posłowie M. Żurowski, Warszawa.
- Wilkoń A. 1974, *O stylizacji językowej w literaturze*, „Ruch Literacki”, z. 6, s. 363-370.
- Vinogradov V. 1937, *Zagadnienie narracji wypowiedawczej w stylistyce*, przekład F. Siedlecki. – L. Spitzer, K.
- Vossler, V. Vinogradov, *Z zagadnień stylistyki*, Warszawa, s. 125-148.

Literary Stylistics – Linguistic Stylistics

Stylistics as a separate discipline was developed in the 19th century, but the most distinguishing division between 1. literary and 2. linguistic stylistics was formed quite recently: This division is still regarded as ambiguous and unclear which is related to the interdisciplinary characteristic of stylistics itself. There are, however, a few opponent features which may be applied to both types of stylistics such as:

1. Subjectivity versus objectivity; 2. the individual linguistic expression studies v. all types of utterances systematisation; 3. the analyses of utterances which are connected with a conscious choice v. the analyses of utterances which are connected with a spontaneous choice; 4. deep structure studies v. surface structure studies; 5. summarising of stylistic analyses v. the preparation for stylistic analyses; 6. literary works studies v. all text: studies

The division described in this paper was discussed when linguistic phenomena were analysed without taking the external conditions into account. Nowadays, however, it is believed that the distinction made between literary and linguistic stylistics is not required. Therefore every researcher should integrate his linguistic knowledge with literary data. Unfortunately, it is still a theoretical postulate at present.